

Huippuoppilaasta huolipuheen keskiöön

Suomea on juhlittu 2000-luvulla kansainvälisesti koulutuksen mallimaana, kun PISA-menestys paljasti huipputasoiset oppimistulokset ja peruskoulutuksemme korkean laadun, kuten myös koulutusjärjestelmää määrittävän tasa-arvon eetoksen realisoitumisen käytäntöön eri ryhmien oppimistulosten pienenä hajontana. Tilanne on kuitenkin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen jälkeen muuttunut, kärkisijat kansainvälisessä vertailussa on menetetty ja oppimistulokset ovat alkaneet eriytyä varallisuusluokkien välillä.

Julkista koulutuskeskustelua värittää huolipuhe peruskoulun tilasta ja koulutuksellisesta eriarvoistumisesta. Esimerkiksi avokonttorityylisten koulutilojen yleistymistä, lasten itseohjautuvuutta korostavaa opetussuunnitelmaa ja inklusiomallia koskeva julkinen keskustelu on värittynyt ja latautunut.

Inklusiota tulisi aina määrittää lapsen etu, ei taloudellinen säästö. Kaikille lapsille on taattava mahdollisuus osallistua opetukseen omista lähtökohdistaan, esimerkiksi oppimisympäristöjä muokkaamalla ja oikeanlaista tukea lähikoulussa tarjoamalla. Erityisluokkia on kuitenkin lakkautettu ja tukea tarvitsevia lapsia integroitu luokkiin ilman tukitoimia niin, että oppilaiden oikeudet erityisopetukseen eivät tällä hetkellä toteudu yhdenvertaisesti Suomessa.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuu entistä enemmän paineita. Pahoinvointi lasten ja nuorten keskuudessa on kasvanut maassamme, ja sekä lastensuojelu- että lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut ovat ruuhkautuneet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen uusimman kouluterveyskyselyn¹ mukaan yhä useampi lapsi ja nuori joutuu kokemaan koulukiusaamista ja väkivaltaa arjessaan säännöllisesti. Oppilaiden pahoinvointi heijastuu myös kouluihin ja opettajien työoloihin, epäasiallisen kohtelun, kiusaamisen ja väkivallan kokemukset ovat peruskouluissa työskentelevien vastaajien keskuudessa huolestuttavasti lisääntyneet, selviää OAJ:n Opetusalan työolobarometrin aineistosta².

Turvallisuuden kokemus peruskoulussa on laskenut

”Turvallista siinä suhteessa, että kameroita on ja palohälyttimet yms. kunnossa, mutta koulussa on paljon oppilaita, jotka oireilevat psyykkisesti. Osa lyö nyrkillä seinää rikki tai oven ulkolasin palasiksi. Joku oli vasta polttanut sytkärillä toisen oppilaan niskaa. Koskaan ei tiedä milloin joku voi käydä käsiksi.”

”--- Koulun johto antaa vankkumattoman tukensa, jos opettaja kohtaa turvattomia tilanteita esim. huoltajien tai oppilaiden kanssa. Työyhteisö on toisiaan kohtaan huomaavainen, ystävällinen ja empaattinen, mikä tekee turvallisen olon.”

¹ Kouluterveyskyselyn tulokset vuodelta 2021: thl.fi/kouluterveyskysely/

² Opetusalan työolobarometri: www.oaj.fi/arjessa/tyohyvinvointi/tutkimustietoa-opetusalan-tyooloista/

Peruskoulussa työskentelevät vastaajat OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Työpaikallani on turvallista tehdä työtä” (vk 47/2022).

OAJ:n Fiilismittarissa³ selvitettiin jäsenten kokemuksia työpaikan turvallisuudesta. Tulosten mukaan peruskoulussa työskentelevät kokivat työpaikkansa kaikkiin vastaajiin verrattuna hiukan turvattommaksi. Työskentelyn turvalliseksi kokeneiden osuus oli pienentynyt vuosien 2020 ja 2022 mittausten välillä sekä kaikkien vastaajien että peruskouluvastaajien keskuudessa.

Työn tekemisen työpaikallaan helmi-maaliskuussa 2020 koki turvalliseksi 56 % peruskoulussa työskentelevistä vastaajista, vastaava luku maaliskuussa 2022 oli enää 45 %.

Ne vastaajat, joiden mielestä työskenteleminen tuntui turvalliselta, kertoivat fyysisen ja henkisen ympäristön olevan kunnossa ja että turvallisuusasioihin kiinnitetään huomiota työpaikalla. He kokivat myös, että turvallisuussuunnitelmat olivat ajantasaisia ja epäkohtiin tartutaan. Ne, jotka eivät kokeneet työskentelemistä turvalliseksi, kertoivat väkivallan uhkasta, joka kohdistuu sekä työntekijöihin että oppilaisiin. Nämä vastaajat kokivat lasten ja nuorten pahoinvoinnin lisääntymisen näkyvän koulujen turvallisuudessa. Osa myös mainitsi koronan, sisäilmaongelmien ja työn kuormittavuuden haastavan turvallista työnteoa.

Kiusaaminen ja epäasiallinen kohtelu

Vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista oli kokenut 37 % kaikista peruskoulussa työskentelevistä vastaajista vuoden 2021 barometrin mukaan. Luku on korkeampi kuin vastaajien keskuudessa keskimäärin. (Taulukko 1.) Peruskoulussa epäasiallista kohtelua koettiin erityisesti oppilaiden ja huoltajien taholta. Sulkeisiin on merkitty kaikkien muissa oppilaitosmuodoissa työskentelevien vastaajien vastaava luku.

Vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista raportoi kokeneensa oppilaiden taholta 21 % (muut 9 %) ja huoltajien taholta 18 % (muut 5 %).

Työtovereiden taholta vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista oli kokenut viisi prosenttia (muut 13 %) ja esihenkilön taholta seitsemän prosenttia (muut 7 %).

Vuoden 2019 ja 2017 barometreissä epäasiallisen kohtelun ja kiusaamisen kokemuksia kartoitettiin kaksiosaisesti. Aluksi selvitettiin epäasiallisen kohtelun ja kiusaamisen kokemuksia, jonka jälkeen vakavia ja toistuvia kokemuksia. Muuttunut kysymyksenasettelun saattaa vaikuttaa lukujen vertailtavuuteen.

Vuonna 2017 vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista raportoi kokeneensa oppilaiden taholta 15 % (muut 3 %), huoltajien taholta 7 % (muut 1 %), työtovereiden taholta 8 % (muut 12 %) ja esihenkilön taholta 4 % (muut 10 %).

Vuonna 2019 vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista raportoi kokeneensa oppilaiden taholta 14 % (muut 5 %) ja huoltajien taholta 9 % (muut 1 %) ja sekä työtovereiden että esihenkilön taholta 7 % (muut työtovereiden taholta 9 %, esihenkilön taholta 8 %).

Raportoidut oppilaiden ja huoltajien taholta koetut vakavan ja toistuvan epäasiallisen kohtelun ja kiusaamisen tilanteet olivat aineistossa lisääntyneet rajusti mittausten välillä. Työyhteisön sisäisissä luvuissa

³ OAJ:n Fiilismittarista: www.oaj.fi/jasenyys/fiilismittari/

ei sen sijaan ole aineistossa näkyvillä vastaavaa kehityskulkua, ja ne ovat pysyneet peruskouluissa työskentelevien keskuudessa pienempinä kuin muissa oppilaitosmuodoissa työskentelevien luvut keskimäärin.

Epäasiallinen kohtelu ja kiusaaminen oli ilmennyt vuonna 2021 erityisesti väheksyvinä ja pilkkaavina puheina, työn teon jatkuvana perusteettomana arviointina ja vaikeuttamisena, ilkeinä ja vihjailevina viesteinä ja maineen tai aseman kyseenalaistamisena (lueteltu ilmaantuvuusjärjestyksessä).

Vuonna 2021 niistä peruskoulussa työskentelevistä vastaajista, jotka raportoivat kohdanneensa epäasiallista kohtelua, 20 % oli jäänyt sen takia sairauslomalle.

Taulukko 1			
Vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista kokeneiden osuus	2021	2019	2017
Peruskoulussa työskentelevät	37 %	30 %	24 %
Kaikki	30 %	25 %	22 %

Taulukko 2 Vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua ja kiusaamista	2021		2019		2017	
	peruskoulu	kaikki	peruskoulu	kaikki	peruskoulu	kaikki
Oppilaiden taholta	21 %	13 %	14 %	7 %	15 %	6 %
Huoltajien taholta	18 %	9 %	9 %	4 %	7 %	3 %
Työtovereiden taholta	5 %	10 %	7 %	8 %	8 %	11 %
Esihenkilön taholta	7 %	7 %	7 %	8 %	4 %	8 %

Väkivalta on yleistynyt peruskouluissa

Vuoden 2021 barometrikyselyssä väkivaltaa työssä raportoi 17 % peruskoulussa työskentelevistä vastaajista. 16 % kertoi kohdanneensa sitä oppilaiden, hiukan vajaa yksi prosentti huoltajien ja yksittäiset vastaajat muilta taholta. Oppilaitosmuodoista ainoastaan varhaiskasvatuksesta raportoitiin enemmän väkivallan kokemuksia (39 %), muiden oppilaitosmuotojen luvut sijoittuivat yhden ja neljän prosentin välille.

Väkivaltakokemukset olivat peruskoulussa lisääntyneet edellisistä barometrimittauksista.

Vuosina 2017 ja 2019 väkivaltaa oli kokenut 15 %. Vuonna 2017 kaikki tapaukset oli koettu oppilaiden taholta, myös vuonna 2019 lähes kaikki raportoitiin koetuksi oppilaiden taholta, yksittäinen tapaus huoltajan taholta.

Väkivallan kokemukset korostuivat aineistossa tietyissä tehtävissä toimivien keskuudessa, tulokset olivat samansuuntaisia eri vuosina. Väkivaltakokemukset tehtävänkuvittain eri vuosina olivat seuraavat (taulukko 1):

Vuonna 2017 erityisluokanopettajista tai erityisopettajista 31 %, luokanopettajista 14 %, aineenopettajista 7 % ja rehtoreista 9 % raportoi kokeneensa väkivaltaa oppilaiden taholta.

Vuonna 2019 erityisluokanopettajista tai erityisopettajista 31 %, luokanopettajista 13 %, aineenopettajista 7 % ja rehtoreista 19 % raportoi kokeneensa väkivaltaa oppilaiden taholta.

Vuonna 2021 erityisluokanopettajista tai erityisopettajista 35 %, luokanopettajista 22 %, aineenopettajista 5 % ja rehtoreista 13 % raportoi kokeneensa väkivaltaa oppilaiden taholta.

Erityisopettajina työskentelevät kohtasivat peruskouluissa eniten väkivaltaa, sitä raportoitiin hiukan aiempia vuosia enemmän uusimmassa barometrissä. Luokanopettajien kohtaama väkivalta oli lisääntynyt rajuin viimeisimmässä mittauksessa, kun taas aineenopettajien hiukan vähentynyt. Niistä vastaajista, jotka olivat kohdanneet vakavaa ja toistuvaa epäasiallista kohtelua tai kiusaamista, 59 % raportoi kokeneensa myös väkivaltaa vuonna 2021.

Peruskoulussa työskentelevistä vastaajista kolme prosenttia kertoi jääneensä sairauslomalle väkivaltakokemuksen jälkeen vuonna 2021. Suurimmalla osalla heistä sairausloma oli kestänyt 3–10 päivää.

Taulukko 1			
Väkivaltaa oppilaan taholta kohdanneet, peruskouluvastaajat	2021	2019	2017
Erityisluokanopettaja tai erityisopettaja	35 %	31 %	31 %
Luokanopettaja	22 %	13 %	14 %
Aineenopettaja	5 %	7 %	7 %
Rehtori	13 %	19 %	9 %
Kaikki peruskouluissa työskentelevät	16 %	15 %	15 %

Väkivalta- ja uhkatilanteissa toimimisen menettelytavat

”--- Koulussamme oli hiljattain väkivaltilanne, jossa kävi hyvin ilmi, miten huonosti olemme tosi asiassa valmistautuneet uhkatilanteisiin.”

”Koulussamme on hyvä ohjeistus ja valitettavasti olen näitä joutunut kokemaan, joten kokemuksen kautta tietoisuus toimintatavoista näissä tilanteissa on kasvanut.”

Peruskoulussa työskentelevät vastaajat OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Tiedän, miten toimin uhka- tai väkivaltilanteessa” (3/2022).

Barometrissä selvitettiin työpaikoilla sovittuja väkivallan uhan hallitsemisen menettelytapoja ja ohjeita väkivaltilanteissa toimimiseen.

Vuonna 2019 peruskoulussa työskentelevistä vastaajista 72 % kertoi työpaikallaan olevan sovittuja menettelytapoja ja ohjeita, joiden noudattamiseen oli saanut perehdytystä 52 %.

Vuonna 2021 määrä oli matalampi. 68 % peruskouluissa työskentelevistä vastaajista raportoi sovittuja menettelytapoja ja ohjeita olevan. Perehdytystä niiden noudattamiseen kertoi saaneensa 44 %.

Työpaikoilla sovittujen menettelytapojen ja ohjeiden sekä niihin saadun perehdytyksen määrät vaihtelivat ammattiryhmittäin vuonna 2021.

Luokanopettajista 72 % kertoi työpaikoillaan olevan sovittuja menettelytapoja, 64 % heistä oli saanut perehdytystä niihin.

Aineenopettajista 69 % kertoi työpaikoillaan olevan sovittuja menettelytapoja, 59 % heistä oli saanut perehdytystä niihin.

Erityisluokan- ja erityisopettajista 59 % kertoi työpaikoillaan olevan sovittuja menettelytapoja, 68 % heistä oli saanut perehdytystä niihin.

Päätoimisista tuntiopettajista 63 % kertoi työpaikoillaan olevan sovittuja menettelytapoja ja ohjeita, 35 % heistä oli saanut perehdytystä niihin.

Rehtoreista 94 % kertoi työpaikoillaan olevan sovittuja menettelytapoja ja ohjeita, 73 % heistä oli saanut perehdytystä niihin. Vararehtoreiden tulokset olivat samansuuntaisia.

Rehtoreilla ja vararehtoreilla on tieto olemassa olevista menettelytavoista ja ohjeista, mutta niistä ei ole kommunikoitu alaisille kaikissa työpaikoissa riittävällä tasolla tai tasapuolisesti. Kouluissa on syytä kiinnittää erityistä huomiota siihen, missä muodossa ohjeistus on, onko se ajantasainen, miten siihen pääsee käsiksi ja tietävätkö kaikki työyhteisön jäsenet sen olemassaolosta. Turvallisuuteen liittyvä perehdytys on järjestettävä kaikille aloittaville ja pitkään poissa olleille työntekijöille. Erityisen hälyttävää on, että erityisopettajien kokemaa väkivaltaa on aineistossa yleisintä, silti heistä pienin prosentti raportoi työpaikallaan olevan sovittuja väkivallan uhan hallinnan menettelytapoja tai väkivaltilanteissa toimimisen ohjeistuksia.

Koulutus väkivaltilanteiden kohtaamiseen ja niissä toimimiseen

”Meillä käydään vuosittain läpi henkilöstön kanssa turvallisuusasioita. Jokaisen pitää myös vuosittain kuitata turvallisuuskansio luetuksi. Lisäksi uusien työntekijöiden perehdytyksessä käydään kädestä pitäen läpi esim. kuulutuslaitteisto, ovien hätäsulku, ilmastonin pysäytys ja vaarailmoituksen tekeminen Wilmaan. Joitakin vuosia sitten koulullamme järjestettiin myös turvallisuuskoulutus koko henkilöstölle. Yhteiseen keskusteluun nostetaan herkästi turvallisuudessa havaittuja epäkohtia tai toimintatavat väkivaltaisen lapsen kanssa.”

Peruskoulussa työskentelevä vastaaja OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Tiedän, miten toimin uhka- tai väkivaltilanteessa” (3/2022).

Saatu koulutus väkivaltilanteiden kohtaamiseen ja niissä toimimiseen oli barometrin mukaan vähentynyt peruskouluissa.

Vuonna 2019 koulutusta raportoi saaneensa 39 % peruskoulujen vastaajista ja 81 % heistä koki sen auttaneen väkivaltilanteiden hallinnassa. Vuonna 2021 koulutusta kertoi saaneensa 27 % peruskouluissa työskentelevistä vastaajista ja heistä 79 % kertoi kokeneensa sen auttaneen.

Saatu koulutus jakautui osin epätasaisesti eri tehtävänkuivissa toimivien välille. Rehtorit olivat saaneet eniten koulutusta (44 %) ja luokanopettajat vähiten (24 %).

Väkivaltilanteet ovat äkillisiä ja vaativat nopeaa reagoitua ja varmaa toimintaa. Koulutuksen lisääminen kaikille peruskoulun työntekijöille on perusteltua, kun väkivaltilanteita kohdanneiden määrä on aineistossa lisääntynyt ja koulutukseen osallistuneiden osuus pienentynyt.

Taulukko 2		
Uhka ja väkivaltatilanteisiin varautuminen peruskouluissa	2021	2019
Työpaikoilla on sovittuja väkivallan uhan hallitsemisen menettelytapoja ja ohjeita väkivaltatilanteissa toimimiseen	68 %	72 %
Perehdytystä menettelytapojen ja ohjeiden noudattamiseen (mukana vain ne, jotka raportoivat ohjeita olevan)	44 %	52 %
Koulutusta uhka- ja väkivaltatilanteiden kohtaamiseen ja niissä toimimiseen	27 %	39 %
Koulutusta saaneista sen koki auttaneen väkivaltatilanteiden hallinnassa	79 %	81 %

Uhka- ja väkivaltatilanteissa toimiminen

”Oman oikeusturvan vuoksi haluan pitää yllä taitoa toimia vastuullisesti uhka- ja väkivaltatilanteissa.”

”Poistumista rakennuksesta on harjoiteltu mutta ei ole oikein varauduttu muuhun.”

”Kiertävänä aineenopettajana olen saanut vain harvoista kouluista tietoa mahdollisista toimintatavoista uhka- ja väkivaltatilanteissa. Kouluilla voi olla toisistaan poikkeavia toimintatapoja. Tietoja täytyy itse kysellä ja silloinkaan asia ei välttämättä hoidu helposti. ---”

Peruskoulussa työskentelevät vastaajat OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Tiedän, miten toimin uhka- tai väkivaltatilanteessa” (3/2022).

Vuonna 2022 Fiilismittarissa selvitettiin, miten vastaajat kokevat osaavansa toimia uhka- tai väkivaltatilanteessa. 37 % peruskoulussa työskentelevistä vastaajista koki osaavansa toimia hyvin ja 9 % huonosti. Peruskouluissa työskentelevät vastaajat kokivat osaamisensa olevan hieman kaikkien vastaajien kokemaa paremmalla mallilla, 35 % kaikista vastaajista koki osaavansa toimia hyvin ja 11 % huonosti.

Vastaajista ne, jotka kokivat osaavansa toimia, kertoivat saaneensa turvallisuuskoulutusta, uhka- ja väkivaltatilanteita oli käyty säännöllisesti läpi ja toimintaohjeet olivat hyvät. He kertoivat myös, että työyhteisössä keskustellaan aiheesta säännöllisesti.

Ne, jotka eivät kokeneet osaavansa toimia, kertoivat, ettei selkeää ohjeistusta ole saatavilla. Nämä vastaajat toivoivat säännöllistä keskustelua, koulutusta ja kertaamista.

Toiminta väkivaltatilanteiden jälkeen

Barometreissä on kartoitettu vastaajien toimintaa koetun uhka- tai väkivaltatilanteen jälkeen. Vuonna 2021 peruskoulussa toimivien luvut kaikissa aiheita kartoittavissa osioissa olivat hiukan kaikkien vastaajien lukuja parempia.

52 % oli tehnyt kirjallisen ilmoituksen esihenkilölle ja työsuojeluvaltuutetulle kohtaamastaan uhka- tai väkivaltilanteesta (muut 22 %) ja 55 % kertoi käyneensä esihenkilönsä kanssa palautekeskustelun tapahtuneesta (muut 44 %).

45 % niistä, jotka kertoivat käyneensä keskustelun esihenkilönsä kanssa, raportoi sen johtaneen töiden järjestelyssä muutoksiin, jotka olivat ennaltaehkäisseet tilanteen uusiutumisen (kaikki 38 %).

70 % raportoi itse muuttaneensa toimintatapojaan, jotta vastaavanlaisia väkivaltilanteita ei pääsisi syntymään (muut 56 %).

Luvut olivat parantuneet edellisestä mittauksesta kaikissa osioissa. Vuonna 2019 luvut väkivalta- tai uhkatilanteita kohdanneiden peruskouluvastaajien keskuudessa olivat seuraavat:

44 % oli tehnyt kirjallisen ilmoituksen ja 50 % käynyt esihenkilönsä kanssa palautekeskustelun tapahtuneesta.

36 % palautekeskustelun käyneistä kertoi sen johtaneen muutoksiin ja 44 % kertoi itse muuttaneensa toimintatapojaan, jotta vastaavanlaisia väkivaltilanteita ei pääsisi syntymään.

Työnantajan on huolehdittava työntekijöiden turvallisuudesta työssä

Väkivallan uhka on opetusaloilla keskimääräistä suurempi, se vaarantaa työympäristön turvallisuuden ja kuormittaa työntekijöitä haitallisesti. Työnantajan vastuulla on järjestää työskentelyolosuhteet sellaisiksi, että uhka- ja väkivaltilanteet sekä kuormitus voidaan ennalta ehkäistä mahdollisimman tehokkaasti. Vaaditaan ennakoivia toimenpiteitä, riittäviä turvajärjestelyjä sekä menettelytapoja uhkatilanteiden jälkihoitoon.

Keskeisin työkalu työturvallisuudesta huolehtimiseen on työpaikan vaarojen ja riskien arviointi. Arvioinnissa tunnistetaan vaara- ja uhkatekijät sekä arvioidaan niiden vaikutuksia. Arvioinnin jälkeen suunnitellaan ja toteutetaan toimenpiteet, joilla haitta- ja vaaratilanteet voidaan ennaltaehkäistä. Mikäli jotain tekijää ei voida kokonaan poistaa, tulee etsiä keinoja minimoida riski.

Työnantajan velvollisuus on tarkkailla työympäristöä, puuttua tiedossaan oleviin vajeisiin ja seurata tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuutta. Työnantajalla on myös velvollisuus laatia menettelytapaohjeet, joissa kiinnitetään ennakolta huomiota uhkatilanteiden hallintaan sekä toimintatapoihin, joilla väkivaltilanteen vaikutuksia työntekijän turvallisuuteen voidaan torjua tai rajoittaa⁴.

Työntekijän velvollisuus on noudattaa työnantajan määräyksiä ja ohjeita, sekä työn ja työolosuhteiden edellyttämää turvallisuuden ja terveellisuuden ylläpitämiseksi tarvittavaa järjestystä, siisteyttä sekä huolellisuutta ja varovaisuutta. Työntekijän on myös ilmoitettava työnantajalle ja työsuojeluvaltuutetulle työolosuhteissa havaitsemistaan sellaisista puutteellisuuksista, jotka voivat aiheuttaa haittaa tai vaaraa työntekijöille.⁵ Työntekijän työkalu on uhka- ja vaaratilanneilmoitus, joka täytyy tehdä kaikista uhka-, vaara- ja läheltä piti -tilanteista koulun käytännön mukaisella tavalla.

⁴ Työturvallisuuslaki, 2. luku, 8 §, 14 § ja 5. luku, 27§, ja 28 §: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738

⁵ Työturvallisuuslaki 4. luku 18 § ja 19 §: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738#L4

”En tee. Tätä ei ole tehty kovin helpoksi kunnassamme. Lomake on työläs ja monen mutkan takana, joten sen täyttäminen monesti sen takia jää. Myöskään koulussamme ei ole hirveästi pidetty ääntä siitä, mikä on uhka- ja vaaratilanne, mikä on läheltä piti -tilanne.”

”Vaativassa erityisessä tuessa näitä tilanteita syntyy. Vain ilmoituksilla voimme tehdä turvallisuuteen liittyvät tarpeemme työssä näkyväksi.”

Peruskoulussa työskentelevät vastaajat OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Teen uhka- ja vaaratilanneilmoituksen jokaisesta läheltä piti -tilanteesta” (3/2022).

Ilmoitusten tekeminen ei ole vielä riittävällä tasolla kouluissa ja oppilaitoksissa. Maaliskuussa 2022 peruskouluissa työskentelevistä Fiilismittarin vastaajista vain 28 % kertoi tekevänsä uhka- ja vaaratilanneilmoituksen jokaisesta läheltä piti -tilanteesta ja 24 %, ettei tee.

Ne, jotka kertoivat aina ilmoittavansa, kertoivat ilmoituskäytäntöjen olevan työpaikallaan selkeitä. Ilmoittaminen koetaan tärkeäksi riskien esilletuomisen ja ennaltaehkäisemisen kannalta ja asiasta puhutaan työyhteisössä säännöllisesti. Toimiviksi koettuja ilmoittamistapoja olivat esimerkiksi mobiililaitteella käytettävä työturvallisuusjärjestelmä tai QR- koodi.

Ne, jotka kertoivat, etteivät ilmoita, kokivat sen olevan hyödytöntä. He eivät ehdi tai jaksaa ilmoittaa, kokevat ohjeistuksen epäselväksi ja prosessin hankalaksi, eivätkä he koe saaneensa riittävästi tietoa siitä. Osa vastaajista kertoi tilanteiden olevan niin yleisiä, että he ilmoittavat vain vakavimmat tapaukset.

Läheltä piti- ja uhkatilanneilmoitukset ovat työnantajalle keskeinen tapa saada tietoa riskeistä ja puuttua niihin, ennen kuin vakavaa haittaa aiheutuu kenellekään. Ilmoittamisen merkityksestä on syytä käydä keskustelua säännöllisesti työyhteisöissä. Ilmoittamisprosessi on syytä tehdä mahdollisimman selkeäksi, saavutettavaksi ja vaivattomaksi.

Työnantajan on reagoitava raportoituihin seikkoihin, estettävä tulevat vaaratilanteet ja varmistettava työntekijöiden turvallisuus työpaikalla⁶. Toimenpiteet tulee myös tehdä näkyviksi työyhteisön jäsenille, jotta kenellekään ei synny kokemusta ilmoittamisen turhuudesta.

Turvajärjestelyt ja uhkiin varautuminen kouluissa

”Säännölliset poistumisharjoitukset ovat hyviä. Koulun ovet ovat auki ja periaatteessa kuka vaan voi marssia koululle sisään. Entä miten toimia, jos luokassa tapahtuu jotain yllättävää? Ei ole työpuhelimia käytössä eikä muita keinoja hälyttää nopeasti apua.”

Peruskoulussa työskentelevät vastaajat OAJ:n Fiilismittarin väittämään ”Työympäristöni on turvallinen” (vk 33/2022).

Fiilismittarin peruskoulussa työskentelevistä vastaajista 46 % piti työympäristöään turvallisenä ja 9 % ei pitänyt elokuussa 2022. Turvallisuuden kokemus oli kaikkien vastaajien kokemusta alhaisempi. Kaikista vastaajista 56 % piti työympäristöään turvallisenä ja 8 % ei pitänyt.

⁶ Ks. Työturvallisuuslaki, luku 2, 8 §: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738

Barometrissa kartoitettiin työpaikkojen turvajärjestelyjä. Peruskouluissa yleisimmät järjestelyt olivat kuulutusjärjestelmä (88 %), valvontakamerat ulko-ovilla (63 %) ja ulko-ovien sähköinen lukitus (58 %). Tavallisia olivat myös työpaikan kännykkä (57 %), tilakohtaiset valvontakamerat (41 %) ja vahtimestari (41 %). Jonkin verran käytettiin myös pari- tai tiimityöskentelyä (25 %), sähköistä kulunvalvontaa (17 %) sekä tilakohtaisia hälyttimiä (16 %).

Avokysymyksillä selvitettiin muita käytössä olevia järjestelmiä. Tyypillisimpiä olivat puhelimella tai selaimella käytettävät turvasovellukset. Moni vastaaja mainitsi turvallisuuspalvelun, jonka avulla voi viestiä ja hälyttää apua vaaratilanteessa tietoturvallisesti. Nopeasti paikalle saatu tuki ja apu auttavat paitsi tilanteen ratkaisemisessa, myös sen jälkiselvittelyssä, kun tapahtumien kulkua todistavia ammattilaisia on mahdollisimman varhaisessa vaiheessa paikalla useampia.

Oppilaiden ja huoltajien taholta koettujen epäasiallisen käytöksen sekä uhka- ja väkivaltilanteiden yleistymisen on huomioitava nykyistä paremmin turvallisuusjärjestelyjä, -prosesseja ja oppilaitostiloja suunniteltaessa. Erilaisiin uhkatilanteisiin on syytä varautua nykyistä monipuolisemmin.

CrisPrep -tutkimuksella on saatu tietoa opettajien ja koulujen kriisivalmiuksista

Kirstynyt maailmanpoliittinen tilanne ja globaali pandemia ovat herättäneet kaikki pohtimaan omaa elinympäristöään ja sen uhkatekijöitä. Pohdinta ei kuitenkaan vaikuta realisoituvan varautumisen tasolle. Tampereen korkeakoulusäätiön CrisPrep -tutkimus⁷ on selvittänyt perus- ja keskiasteen opetushenkilöstön valmiuksia toimia kriisitilanteissa, jotka heijastuvat koko koulujärjestelmän kriisivalmiuteen. Tutkimus on toteutettu laajan kirjallisuuskatsauksen, dokumenttianalyysin, kyselyn sekä asiantuntijahaastatteluiden muodossa. Tulosten mukaan opetushenkilöstön tiedot ja taidot toimia erilaisissa kriisitilanteissa ovat tyydyttävällä tasolla. Opettajat arvioivat taitonsa hyväksi laajalle levinneessä tartuntatauti- sekä onnettomuustilanteissa, kuten tulipalossa tai kemikaalivuodossa. Tyydyttäväksi he arvioivat kykynsä selviytyä väkivaltaisesta hyökkäytilanteesta ja heikoiksi sotilaallisessa konfliktissa. Arvioon vaikutti todennäköisesti koronapandemia, jonka aikana on karttunut paljon tietoa tartuntatautilanteesta toimimisesta sekä se, että äkillisiin onnettomuustilanteisiin varaudutaan kouluissa erilaisilla harjoituksilla, joista tyypillisimpiä ovat poistumisharjoitukset ja harvemmin toteutettavia sisälle suojautumisharjoitukset.

Selkeitä kansallisia linjauksia erilaisiin kriiseihin varautumisesta ei ole, kunnissa ja kouluissa onkin varauduttu vaihtelevasti. Kokemukset korona-ajalta ovat kuitenkin osoittaneet yhteisten käytäntöjen tarpeellisuuden.

Barometri- ja Fiilismittariaineisto tukevat CrisPrep -tutkimuksen johtopäätöksiä varautumisesta ja kriisivalmiustaidoista. Tilanteen korjaaminen ei ole yksittäisten opettajien vastuulla. CrisPrep -tutkimus peräänkuuluttaaakin kansallista strategian ja yhtenäisen toimintamallin luomista uhkiin varautumisessa. Yhtenäisiin menettelytapoihin, ohjeistuksiin ja parempaan viestintään on barometrin ja Fiilismittarin tarjoaman datan valossa myös koulutuksenjärjestäjien syytä kiinnittää huomiota.

⁷ CrisPrep -hankkeesta: www.tsr.fi/hankkeet-ja-tutkimustieto/opetushenkiloston-kriisivalmiudet-suorituskyky-kriisitilanteissa-ja-resilienssi-crisprep/ 8 Poli

Väkivaltaisesti, uhkaavasti tai toistuvasti epäasiallisesti käyttäytyvä oppilas tarvitsee apua - ammattiryhmien välisen yhteistyön prosesseihin tarvitaan selkeyttä

Toisinaan, esimerkiksi oppilaan tai huoltajan taholta koetun vakavan epäasiallisen käytöksen, kiusaamisen tai väkivallan jälkeen on otettava yhteys koulun ulkopuolisiin viranomaistahoihin, lastensuojeluun ja poliisiin⁸. Yhteistyö eri ammattiryhmien kanssa edesauttaa paitsi avunsaamista sitä tarvitsevalle lapselle tai nuorelle, myös täyttää työntekijän ilmoitusvelvollisuuden. Barometrin mukaan ammattiryhmien välinen työnjako ja viestintä eri ryhmien välillä ei kuitenkaan aina suju haasteitta.

Barometrissä selvitettiin eri ammattiryhmien välisen yhteistyön toimivuutta neljällä väittämällä koskien tiedonkulkua, työnjakojen ja vastuualueiden selkeyttä, tuen ja avun saamista työhön liittyvissä asioissa ja arvostuksen osoittamista. Vastaajat arvioivat väittämän sopivuutta viisiportaisella asteikolla (1 = eri mieltä, 5 = samaa mieltä). Peruskouluvastaajien tulokset olivat hyvin lähellä koko aineiston tuloksia kaikissa osioissa.

”Tiedonkulku eri ammattiryhmien välillä toimii hyvin”-väittämästä täysin tai lähes samaa mieltä oli 49 % ja melko tai täysin eri mieltä 26 %.

”Ammattiryhmien välinen työnjako ja vastuualueet ovat selkeät”-väittämästä täysin tai lähes samaa mieltä oli 57 % ja melko tai täysin eri mieltä 22 %.

”Eri ammattiryhmien työntekijät tukevat ja auttavat toisiaan työhön liittyvissä asioissa”-väittämästä täysin tai lähes samaa mieltä oli 57 % ja melko tai täysin eri mieltä 17 %.

Väkivaltaa tai epäasiallista kohtelua kohdanneesta voi tuntua raskaalta selvittää eri tahojen yhteystietoja ja henkilöitä. Koulutuksenjärjestäjän on syytä tehdä ilmoituskäytännöt, yhteistyön prosessit ja kommunikointi tahojen välillä mahdollisimman yhtenäiseksi ja helpoksi, samoin kuin tukea yhteistyön onnistumista ja selkeyttä käytännössä esimerkiksi työnjakojen osalta.

Seuraamuksilla ja kurinpitotoimilla tehdään lapsen ongelmat näkyväksi

Vaikei yksittäinen tapaus tai tilanne vaatisi vielä lastensuojelun tai poliisin reagointia, on lasten ja nuorten koulussa ilmeneviä ongelmia tehtävä näkyviksi pitkäjänteisesti, jotta niihin voidaan reagoida tarpeen vaatiessa myös muiden tahojen toimesta. Kun merkintöjä on kertynyt pitkällä aikavälillä, voidaan avuntarpeen jatkuvuus näyttää toteen.

Koulutuksen järjestäjän on tarjottava ohjeistus kurinpitokeinojen ja kasvatustieteen käytännöistä. Toteutuksen yhtenäisyys on tärkeää varmistaa koulu- ja kuntatasolla. Kurinpitotoimia epäasiallisesta ja väkivaltaisesta käytöksestä olisi syytä yhtenäistää myös kansallisesti. Kaikkein epäasialliseen kohteluun täytyy puuttua, ja helpointa se on, kun käytäntö on selkeä ja yhtenäinen. Linjassa olevat seuraamuskäytänteet, joista ei jousteta eikä poiketa opettaja- tai koulukohtaisesti, kommunikoivat oppilaille yhtenäisistä rajoista, tukien myös tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kohtelun toteutumista.

Oppilashuollosta apua väkivaltaisen käytöksen hallintaan

⁸ Poliisin nettisivuilla koulukiusaamisesta: poliisi.fi/koulukiusaaminen-voi-olla-rikos

Väkivaltaa oppilaiden taholta kohdanneiden kokemuksia koulujen oppilashuollon onnistumisesta on myös selvitetty barometrikyselyssä. Oppilashuollon raportoitiin onnistuneen paremmin vuoden 2021 mittauksessa, kuin edeltävällä tutkimuskerralla.

Vuonna 2019 oppilaiden taholta väkivaltaa kohdanneista peruskoulussa työskentelevistä vastaajista 24 % kertoi oppilashuollon onnistuneen väkivaltaisen käytöksen hallinnassa niin, ettei väkivaltilanne toistunut. Vastaava luku vuonna 2021 oli 37 %.

Niiltä, jotka eivät kokeneet oppilashuollon onnistuneen, kysyttiin avokentässä syitä epäonnistumiseen. Moni vastaaja kertoi väkivallan liittyvän oppilaan huonoon psyykkiseen vointiin, tai sellaiseen erityisyyteen, johon ei koettu olevan mahdollista vaikuttaa. Osa kertoi, etteivät käytetyt keinot tehonneet ja väkivalta oli jatkunut. Osa koki, ettei resursseja tai tahtoa puuttumiseen ollut riittävästi, muutamassa tapauksessa myös kerrottiin huoltajien kieltäneet toimet. Syyt epäonnistumisiin olivat samansuuntaisia vuosien 2021 ja 2019 aineistoissa.

Haastavat tilanteet arjen työssä -oppaasta toimintaohjeita

OAJ:n nettisivuilla 2023 julkaistussa Haastavat tilanteet arjen työssä -oppaasta⁹ löytyy toimintaohjeita opettajan työn erilaisiin vaikeisiin tilanteisiin. Opas pureutuu muun muassa vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön, opetuksen seuraamiseen, ilmoitusvelvollisuuksiin ja kanteluihin. Oppaasta saa myös ohjeita esimerkiksi epäasiallisen viestinnän kohtaamiseen.

Lopuksi

Peruskoulun oppilaiden taholta koetusta epäasiallisesta kohtelusta ja väkivallasta tuskin voi puhua pohtimatta lasten ja nuorten psyykkisen pahoinvoinnin ja oireilun yleistymistä. Apua oireisiin tarjotaan tyyppillisesti yksilölähtöisin, terapeuttisin keinoin, mutta pahoinvointi kumpuaa yksilökokemuksia syvemmältä, esimerkiksi yhteiskunnallisista rakenteista, osattomuudesta, eriarvoisuudesta, sekä niistä odotuksista, joita nyky-yhteiskunta lapsille ja nuorille säilyttää entistä aiemmin¹⁰. Oppimistulosten eriytyminen on yksi osa yhteiskunnallisen eriytymisen kehityskulkua. Lasten ja nuorten kasvava pahoinvointi, oppimistulosten lasku ja vaatimusten nousu yhdessä yhteiskunnallisen eriytymisen kanssa muodostavat pirullisten ongelmien vyhden, jonka juuret ovat syvällä pitkäaikaisissa yhteiskunnallisissa ja globaaleissa kehityskuluissa. Haasteisiin on vastattava sekä koulutuspoliittisella päätöksenteolla että käytännön toimilla kaikilla mahdollisilla tasoilla.

Selkeää on, että nykyisillä resursseilla ei enää kyetä tarjoamaan kansainvälisesti kilpailukykyistä koulutusta, tai edes turvaamaan opetushenkilöstön fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta työpaikoilla. Koulutusta on kehitettävä pitkäjänteisesti, riittävä rahoitus on varmistettava. Kansallisen osaamistason perusta luodaan

⁹ OAJ:n opas Haastavat tilanteet arjen työssä: www.oaj.fi/ajankohtaista/julkaisut/2020/haastavat-tilanteet-arjen-tyossa/

¹⁰ Lue lisää esim. Kristiina Brunila & al. esim. *Terapeuttinen valta: onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*, Vastapaino 2021

peruskouluissa, oppimisen haasteet seuraavat oppijoita koulutustasolta toiselle, niihin puuttuminen mahdollisimman varhain on paitsi opiskelijan itsensä, myös yhteiskunnan etu.

Opetushenkilöstö on peruskoulumme ja -koulutuksemme sydän. Kuten oppilaiden, myös opettajien ja rehtoreiden pahoinvointi heijastuu koulun arkeen ja opetukseen. Opetushenkilöstöä haitallisesti kuormittavat tekijät kuormittavat myös lapsia ja nuoria. Koulu yhteisö ja -ympäristö, jossa henkilöstö voi hyvin, tukee myös oppilaiden hyvinvointia ja oppimista. OAJ:n vuonna 2022 julkaistuissa eduskuntavaalitavoitteissa¹¹ esitettiin ratkaisuja peruskoulutuksen laadullisen kestävyden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen sekä opetushenkilöstön työolojen ja -turvallisuuden kannalta keskeisiin teemoihin. Ennen vaaleja koulutusteemat olivat näkyvästi esillä ja lähes kaikki puolueet lupasivat lisätä koulutuksen rahoitusta. Vaalien jälkeen OAJ on linjannut tulevalle hallitukselle neljä kestävä koulutuksen kynnyskysymystä¹² : koulutuksen rahoituksen tason nostamisen kestävä tasolle, oppimistulosten pitkään jatkuneen laskun pysäyttämisen, koulutustason nostamisen kilpailukykyiselle tasolle sekä työntekijöiden hyvinvoinnin ja jaksamisen turvaamisen.

Opettajille on turvattava tosiasialliset mahdollisuudet tehdä ammattiosaamistaan ja koulutustaan vastaavaa työtä rauhassa, riittävä oppimisen tuen resursseilla. Epäasiallinen käytös tai väkivalta ei kuulu kouluihin. Nyt alkavalla hallituskaudella on aika lunastaa tehdyt lupaukset ja rakentaa kestävä perusta koulutukselle.

OPETUSALAN AMMATTIJÄRJESTÖ, OAJ

Sipuliina Kinanen, korkeakouluharjoittelija

4/ 2023

¹¹ OAJ:n eduskuntavaalitavoitteet: www.oaj.fi/politiikassa/vaalit2023/vaalitavoitteet/

¹² OAJ:n neljä kynnyskysymystä Suomen tulevaisuudelle www.oaj.fi/ajankohtaista/nakemyksemme/2023/hallitusneuvottelut-4-kynnyskysymysta-suomen-tulevaisuudelle/#kynnys4